

زعامت عیسیٰ علیہ السلام

بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه

مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم

الْعِلْمُ خَزَائِنٌ وَمَفَاتِيحُهُ السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَإِنَّهُ
تُؤَجَّرُ أَرْبَعَةٌ، السَّائِلُ وَالْمُتَكَلِّمُ وَالْمُسْتَمِعُ وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.

دانش همانند گنجینه‌هایی است که کلیدهای
آنها پرسش است. پس بهر سید- خداوند شما را رحمت کند-
که در این بین چهار تن اجر برند:
آنکه می‌پرسد و گوینده و شنونده و دوستدار ایشان.

تحف العقول عن آل الرسول عليهم السلام، ج ۱، ص ۴۱

پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و شبهات

یکی از اساسی‌ترین وظایف حوزه‌های علمیه است.

از فاطمه علیها السلام بگو پرسمان دینی (۱۰۴)

بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه
مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی

از فاطمه علیها السلام بگو

حجت الاسلام سید کاظم فلاح
زاده ابرقویی، آقایان علی محمد
تاج الدین و حسین مصطفوی
زاده

پژوهشگران

حجت الاسلام مرتضی بهرامی
خشنودی

مصصح

حجت الاسلام جواد مرادی

ناظر

آذر ماه ۱۴۰۲

چاپ اول

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
۱. عطوفت نبوی به حضرت زهرا علیها السلام.....	۱۱
۲. فعالیت اجتماعی حضرت زهرا سلام الله علیها در عصر نبوی.....	۲۰
۱. تعلیم و تربیت.....	۲۰
۲. دفاع و مراقبت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله.....	۲۱
۳. حضور در میدان نبرد به عنوان پرستار.....	۲۲
۴. ایثار و انفاق.....	۲۳
۳. برخورد حضرت زهرا علیها السلام با فاطمه بنت اسد علیها السلام...۲۵	۲۵
۴. حضرت زهرا علیها السلام پس از وفات مادر.....	۲۹
۵. تاریخچه تسبیح.....	۳۴
کتابنامه.....	۴۰

مقدمه

مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی، وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم: مفتخر است در طی سالیان متمادی با بهره‌گیری از کارشناسان باتجربه و با رویکرد تخصصی در فرآیند پاسخگویی، میلیون‌ها پرسش از سوی اقشار مختلف جامعه را در رشته‌های «قرآن و حدیث»، «کلام و اعتقادات»، «تاریخ»، «اخلاق و تربیت»، «مشاوره»، «احکام شرعی» و «سیاست» پاسخ گفته است.

بخش پاسخگویی مکتوب این مرکز، به‌عنوان باسابقه‌ترین بخش، با رسالت «پاسخگویی مطلوب به سؤالات ویژه»، عهده‌دار تولید محتوای غنی و منطبق با اصول علمی تحقیق در عرصه پاسخ به سؤالات دینی است که در راستای توصیف مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای حفظه الله تعالی، بر آن شد تا مجموعه پرسش و پاسخ‌ها را به‌صورت محصولات متنوع و متعدد، در قالب کتاب و نرم‌افزار ارائه کند. این اثر حاوی چند پرسش و پاسخ با پیرامون زندگانی حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها است که با عنوان «از فاطمه بگو» تدوین شده است. رویکرد بخش مکتوب در تدوین این مجموعه رعایت اختصار در تعداد سؤال و ارائه پاسخ جامع و مستند است.

در پایان از حمایت و پیگیری ریاست مرکز ملی پاسخگویی، جناب
حجت‌الاسلام‌والمسلمین دکتر محمدجواد اصغری و نیز از همه
کارشناسان محترم پاسخگو و تمامی افرادی که در انتشار این مجموعه
نقش ایفا کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

از خداوند منان برای همه دست‌اندرکاران در فرآیند پاسخگویی به
پرسش‌های دینی، توفیق روزافزون مسئلت دارم.

مدیر بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه

جواد مرادی

۱. عطاوت نبوی به حضرت زهرا علیها السلام

پرسش:

آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله فقط نسبت به حضرت زهرا سلام الله علیها با احترام و محبت برخورد می کرد یا با دیگر فرزندان خود نیز همین گونه بود؟

پاسخ:

از سفارشات مکرر و مهم رسول خدا، محبت کردن و برخورد مهربانانه و ارتباط عاطفی شدید از سوی والدین نسبت به فرزندان خویش است و در این زمینه، احادیث متعددی از ایشان به یادگار مانده است. ایشان نیز خود، علاوه بر گفتار، در رفتار و کردار نه تنها نسبت به فرزندان خویش بلکه در مواجهه با دیگر کودکان نیز بسیار محبت آمیز و محترمانه برخورد می کردند. ضمن اینکه، در سیره اهل بیت علیهم السلام نگاه و توجه خاصی نسبت به دختران در مقایسه با پسران شده است.^۱

---

۱. برای آگاهی بیشتر از توجه خاص اهل بیت علیهم السلام و سفارش مؤکد ایشان درباره نوع برخورد با دختران ر.ک به سایت پاسخگو وابسته به مرکز ملی پاسخگویی، مقاله: «جایگاه دختران در روایات» و مقاله: اخلاقی، معصومه، «تکریم کودکان در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم»؛ همچنین ر.ک. به: ناصری، محمد، «رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با دخترشان فاطمه علیها السلام».

شایان توجه است که چند تن از فرزندان پیامبر در سنین کودکی از دنیا رفتند. برای مثال، قاسم که اولین فرزند پسر حضرت خدیجه و پیامبر اسلام بود، درحالی که شیرخوار بود از دنیا رفت.^۱ طاهر (عبدالله) دیگر پسر ایشان نیز در دوران شیرخوارگی از دنیا رفت.^۲ پیامبر و حضرت خدیجه سلام الله علیهما در فراغ این دو، بسیار اندوهناک شدند و گریستند و این، نشانه شدت علاقه و محبت آنها نسبت به فرزندان خردسالشان بود.^۳ ابراهیم دیگر پسر حضرت از ماریه قبطیه بود. وقتی ابورافع خبر ولادت ابراهیم را به پیامبر داد، حضرت بسیار شادمان شد و بنده‌ای را به او بخشید.^۴ پیامبر مدتی ابراهیم را برای شیر دادن، به دایه‌ای سپرده بود که در منطقه عوالی، خارج مدینه زندگی می‌کرد و چون همسرش آهنگر بود، خانه‌اش پر از دود کوره بود. با این حال، رسول خدا صلی الله علیه و آله از مدینه خارج می‌شد و با طی کردن مسیری طولانی، به خانه آن

۱. ابن هشام، عبدالملک، السیره النبویه، ج ۱، ص ۱۹۰؛ دیار بکری، حسین بن محمد، تاریخ الخمیس فی أحوال أنفس النفیس، ج ۱، ص ۲۷۳.

۲. مقریزی، احمد بن علی، إمتاع الأسماع بما للنبی من الأحوال والأموال والحفده والمتاع، ج ۵، ص ۳۳۳.

۳. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۲؛ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ص ۲۱۹.

۴. ابن سعد، محمد، الطبقات الکبری، ج ۱، ص ۱۰۷ - ج ۸، ص ۲۱۲.

زن می‌رفت، فرزند شیرخوار خود را در آغوش می‌گرفت و به سینه می‌چسباند و می‌بوسید و می‌بویید و سپس به مدینه بازمی‌گشت.^۱

ابراهیم در دوسالگی فوت کرد؛ و رسول خدا صلی الله علیه و آله در ماتم او گریست. گریستن پیامبر در فراغ ابراهیم سبب اعتراض برخی صحابه شد که پیامبر در پاسخ این گروه فرمودند:

«من نیز انسانم؛ چشم می‌گرید و قلب اندوهگین می‌شود؛ ولی سخنی که خداوند را به خشم آورد، نمی‌گوییم. ای ابراهیم! به خدا سوگند ما به خاطر (مرگ) تو ناراحتیم».^۲

درباره برخورد حضرت رسول نسبت به دیگر دخترانش یعنی زینب، رقیه و ام‌کلثوم،^۳ گزارش قابل‌توجهی نداریم؛ اما می‌دانیم که ایشان

۱. محمدی ری‌شهری، محمد با همکاری جمعی از پژوهشگران، سیره پیامبر خاتم، ج ۴، ص ۱۷۴ و ۱۷۵.

۲. ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۱، ص ۱۱۵؛ بلاذری، احمد بن یحیی، أنساب الأشراف، ج ۱، ص ۴۵۱ و ۱۱۴؛ مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، انتشارات اسلامیة، ج ۷۹، ص ۹۱.

۳. مشهور میان مورخان و نسب‌شناسان این است که رقیه و ام‌کلثوم و زینب، دختران حضرت رسول و خدیجه کبری بوده‌اند؛ برای نمونه، رک: کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱، ص ۴۳۹_ ۴۴۰. برخی نیز بر این باورند که این سه، دختران خدیجه از همسر قبلی‌اش بوده‌اند. اما مرحوم علامه سید جعفر مرتضی‌عاملی که معتقد است حضرت خدیجه قبل از رسول خدا صلی الله علیه و آله با کسی دیگری ازدواج نکرده بوده، در کتابی تحت عنوان «بنات النبی ام ربابه»؟ با ذکر دلایلی، به این نتیجه رسیده است که این سه، نه دختران پیامبر بوده‌اند و نه

سفارش‌های فراوانی درباره محبت به کودکان و مخصوصاً دختران داشتند و روشن است که ایشان خود نیز به آنچه می‌گفت، عمل می‌کرد و همان‌گونه که با عموم کودکان برخوردارهای محبت‌آمیزی داشت، به طرق اولی نسبت به فرزندان خویش نیز بامحبت و عطوفت برخورد می‌فرمود.^۱ درباره جناب رقیه می‌دانیم که هنگام فوت، همسر عثمان بن عفان بود و برخی منابع، علت مرگ او را ضرب و شتم توسط عثمان ذکر کرده‌اند.^۲ به همین دلیل، حضرت رسول عثمان را از حضور در تشییع جنازه وی منع کرد. همچنین ایشان و حضرت فاطمه سلام‌الله علیها نیز در مراسم دفن وی حضور داشته و همراه دیگر زنان مسلمان در فراغ وی گریستند.^۳ از امام صادق علیه‌السلام نقل است: زمانی که رقیه (دخترخوانده رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به دست عثمان کشته شد، رسول خدا

دختران خدیجه؛ بلکه خواهرزاده‌های حضرت خدیجه بودند که حضرت خدیجه قبل از ازدواج با پیامبر، سرپرستی آنان را بر عهده گرفته بود و وقتی ازدواج کرد، آنان را با خود به خانه پیامبر آورد و بدین‌سان، رقیه و ام‌کلثوم و زینب، هر سه، ربیبه (دخترخوانده) پیامبر و خدیجه بودند؛ عاملی، سید جعفر مرتضی، بنات النبی ام ربائبه؟

۱. درباره رفتار پیامبر صلی‌الله‌علیه و آله با فرزندان خود و دیگر کودکان، رک: محمدی ری‌شهری، سیره پیامبر خاتم، ج ۴، ص ۱۷۳ - ۱۹۵ و ص ۲۶۱ - ۲۷۵.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ص ۲۳۶

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ص ۲۵۹ - ۲۶۰؛ مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، موسسه وفا، ج ۲۲، ص ۲۶۱ - ۲۶۲.

صلی الله علیه و آله و سلم در کنار قبر او ایستاد و سر به سوی آسمان بلند کرد و اشک از دیدگان حضرت جاری شد و خطاب به مردم فرمود: «به یاد رقیه و آنچه بر او گذشته افتادم. پس دلم برایش سوخت و از خدا خواستم فشار قبر را از او بردارد». سپس عرضه داشت: «خدایا، فشار قبر رقیه را به من ببخش» و خداوند به خاطر پیامبر، فشار قبر رقیه را بخشید.^۱

این روایت بیانگر علاقه و محبت شدید پیامبر اسلام نسبت به رقیه است. گزارشی دیگر در منابع تاریخی، نشان از آن دارد که رسول گرامی اسلام نسبت به دیگر دخترش یعنی زینب توجه و محبت داشته است. زینب قبل از بعثت با فردی به نام ابوالعاص بن ربیع ازدواج کرده بود. ابوالعاص در جنگ بدر اسیر شد و قرار شد همانند دیگر اسیران، با پرداخت فدیة آزاد شود. زینب با شنیدن این فرمان پیامبر، گردنبندی را که یادگاری حضرت خدیجه بود، به عنوان فدیة برای حضرت رسول فرستاد؛ پیامبر نیز با دیدن گردنبنند، به یاد خدیجه افتاد و گریست. سپس ابوالعاص را آزاد کرد و از او قول گرفت که به محض رسیدن به مکه، زینب روانه مدینه کند. او نیز به قول خود وفا کرد و زینب به مدینه نزد رسول خدا آمد.^۲ این ماجرا، حکایت از علاقه و محبت پیامبر به زینب دارد که شرط آزادی ابوالعاص را رهایی زینب قرارداد. بعد هم که شنید در راه مکه به

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ۲۳۶.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ۲۳۶ و ۲۴۱.

مدینه گروهی به کاروان حامل زینب یورش برده‌اند و با تیراندازی و ارباب باعث سقط جنین او شده‌اند، بسیار ناراحت شد و این خبر چندان بر آن حضرت گران آمد که آنان را نفرین کرد.^۱ بعدها در سال ۸ هجری که ابوالعاص شبانه و به صورت مخفیانه و برای انجام کاری وارد مدینه شده بود، خود را در پناه زینب قرارداد. وقتی رسول خدا از این ماجرا با خبر شدند، پناه زینب را پذیرفت و دخترش را به پذیرایی و خوش رفتاری با ابوالعاص امر فرمودند. همین مسئله سبب شد تا ابوالعاص بعد از ورود به مکه، اسلام خود را اعلام کرد.^۲ پذیرفتن پناه زینب نیز نشانه تکریم او توسط رسول خدا است.

نمونه دیگری از محبت پیامبر خدا نسبت به فرزندان، توجه و محبت ایشان به نوه دختری خویش یعنی امامه بن ابی العاص (دختر زینب) داشت. روزی پیامبر امامه را در حالی که کودکی بیش نبود، در آغوش گرفته، وارد مسجد شد و با همان حالت، به نماز ایستاد و دخترک را جز در هنگام سجده، بر زمین نهاد.^۳ در مناسبتی دیگر، قرار بود آن حضرت بنا بر وعده‌ای که داده بود، گردنبندی را که به ایشان هدیه شده بود، به عزیزترین کسان خویش ببخشد. همسران ایشان مشتاقانه منتظر بودند

۱. واقدی، محمد بن عمر، المغازی، ج ۱، ص ۱۳۰-۱۳۱ و ۱۳۹.

۲. ابن ابی الحدید، عبدالمجید، شرح نهج البلاغه، ج ۶، ص ۲۸۲.

۳. واقدی، محمد بن عمر، المغازی، ج ۲، ص ۵۵۲-۵۵۳.

بینند که حضرت آن گردنبند را به چه کسی خواهد داد. حضرت در شگفتی آنان، امامه را خواست و گردنبند را به گردن او آویخت.^۱ ر گزارش دیگری از ابن سعد آمده است که حضرت وقتی گردن بند را به گردن امامه می‌بست، متوجه شد که در کنار چشمش کمی قی وجود دارد؛ آن را هم با انگشت خود پاک کرد.^۲ علاقه حضرت به امامه به قدری بود که در مناسبتی دیگر که انگشتی از حبشه برای ایشان آورده بودند، باز هم آن را به امامه بخشید و به او فرمود: «دختر عزیزم این زیور را استفاده کن».^۳

البته رسول خدا صلی الله علیه و آله افزون بر این‌گونه محبت‌ها و مهربانی‌ها به فرزندان خویش، تکریم‌ها و محبت‌های ویژه‌ای نسبت به حضرت زهرا سلام الله علیها داشتند که خاص ایشان بوده است. بوییدن و بوسیدن فاطمه زهرا سلام الله علیها توسط پیامبر،^۴ استنشام بوی بهشت از ایشان،^۵ سفارشات فراوان حضرت نسبت به ایشان،^۶ «ام‌ایها» خواندن

۱. ابن حنبل، ابوعبدالله أحمد بن محمد، مسند، ج ۳۷، ص ۱۹۶.

۲. ابن حنبل، ابوعبدالله أحمد بن محمد، مسند، ج ۴۱، ص ۲۳۲.

۳. ابن سعد، ابوعبدالله محمد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۴۰.

۴. ابن حنبل، ابوعبدالله أحمد بن محمد، مسند، ج ۴۱، ص ۳۷۳.

۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، دار إحياء التراث العربی، ج ۴۳، ص ۶ و ۴۰.

۶. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، دار إحياء التراث العربی، ج ۴۳، ص ۶.

ایشان^۱ و نیز وداع با ایشان به‌عنوان آخرین نفر به هنگام خروج از مدینه و دیدار از ایشان به‌عنوان اولین فرد به هنگام بازگشت از سفر^۲ و مواردی از این دست، درباره دیگر فرزندان ایشان مطرح نیست. گویا جایگاه و شخصیت معنوی والای حضرت زهرا سلام‌الله علیها، اقتضا می‌کرده که برخورد محبت‌آمیز حضرت رسول به فاطمه زهرا سلام‌الله علیها، در مقایسه با دیگر فرزندان، ممتاز باشد و چه‌بسا از این طریق به دنبال تثبیت و معرفی این جایگاه به صحابه بودند.^۳

نتیجه:

بر اساس آنچه گذشت، پسران پیامبر اسلام همه در سنین کودکی از دنیا رفتند و از سوی دیگر، گزارش‌های تاریخی درباره چگونگی برخورد پیامبر با دخترانش غیر از حضرت فاطمه زهرا سلام‌الله علیها، بسیار اندک است. با این حال، در لابه‌لای متون تاریخی مواردی یافت می‌شود که بیانگر محبت و توجه فراوان آن حضرت به همه فرزندان

۱. پیامبر می‌فرمود: «لو كان الحسنُ شخصاً لكان فاطمه، بل هي أعظم، إن فاطمه ابنتي خير أهل الأرض عنصراً و شرفاً و كراماً»؛ اگر حسن و نیکویی تشخص می‌یافت همانا آن فاطمه است؛ بلکه فاطمه برتر از آن است؛ زیرا فاطمه دخترم برترین اهل زمین از نظر عنصر و شرف و کرامت است؛ جوینی، ابراهیم بن محمد، *فرائد السمطين*، ج ۲، ص ۶۸.

۲. اربلی، علی بن عیسی، *کشف الغمه فی معرفه الائمه*، منشورات الرضی، ج ۱، ص ۴۳۸.

۳. اربلی، علی بن عیسی، *کشف الغمه فی معرفه الائمه*، نشر بنی‌هاشمی، ج ۱، ص ۴۵۱؛ طبرسی، حسن بن فضل، *مکارم الأخلاق*، ص ۹۴.

خویش است. باین حال، به نظر می‌رسد بخش قابل توجهی از تکریم‌ها و محبت‌هایی که حضرت رسول نسبت به حضرت زهرا سلام‌الله علیها داشتند، خاص ایشان بوده و ناشی از جایگاه والایی است که حضرت زهرا سلام‌الله علیها داشته و قابل مقایسه با دیگر فرزندان ایشان نیست.

کلمات کلیدی:

پیامبر اسلام، فرزندان رسول خدا غیر از حضرت فاطمه سلام‌الله علیها، محبت رسول خدا به فرزندان خویش.

۲. فعالیت اجتماعی حضرت زهرا سلام الله علیها در عصر نبوی

پرسش:

آیا حضرت زهرا سلام الله علیها در دوران حیات رسول خدا صلی الله علیه و آله فعالیت اجتماعی هم داشت؟

پاسخ:

حضرت فاطمه سلام الله علیها در دوره حیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اقدامات اجتماعی مختلفی داشتند؛ فعالیت‌های اجتماعی آن حضرت همراه با حفظ حیا و عفت و متناسب باشخصیت زن مسلمان بود. در ادامه فعالیت‌های اجتماعی حضرت در عصر نبوی بیان خواهد شد.

۱. تعلیم و تربیت

بر اساس گزارش‌هایی که در تاریخ زندگانی حضرت زهرا سلام الله علیها نقل شده، یکی از فعالیت‌های اجتماعی حضرت در این دوره تعلیم افراد؛ به‌ویژه زنان بود و به آموزش قرآن و احکام و پاسخگویی به سؤالات علمی زنان اهتمام داشتند.^۱ به‌عنوان نمونه نقل شده است زنی به نزد حضرت فاطمه سلام الله علیها رسید و سؤالات متعددی پیرامون احکام شرعی مادر ناتوانش از آن حضرت پرسید.^۲ نه فقط زنان، بلکه در موارد

۱. عاملی، جعفر مرتضی، مأساه الزهراء علیهما السلام، ج ۱، ص ۴۹.

۲. حسن بن علی، امام یازدهم علیه السلام، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسکری علیه السلام، ص ۳۴۰.

متعددی نقل شده است که برخی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله و کسانی که جوایب علم و حقیقت بودند نیز خدمت حضرت زهرا می‌رسیدند و سؤالاتشان را از ایشان می‌پرسیدند.^۱

۲. دفاع و مراقبت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

دفاع و مراقبت از رسول خدا صلی الله علیه و آله دیگر فعالیت اجتماعی حضرت در این دوره بود. بر اساس گزارش‌های تاریخی، این حضور از بعد از رحلت مادر بزرگوارشان درحالی‌که حدود پنج سال بیشتر نداشتند، ظهور و بروز یافت. در این دوران که مشرکان گاه با ریختن خاک بر سر پیامبر و گاه سنگ‌باران کردن ایشان و ریختن شکمبه حیوانات بر سر و پشت حضرت، سعی در اذیت و آزار آن حضرت داشتند، نام حضرت فاطمه سلام الله علیها در کنار امیرالمؤمنین و عموی بزرگوارشان حمزه، به‌عنوان مدافع و همراه پیامبر در تاریخ ضبط و ثبت شده است.^۲ به‌عنوان نمونه از عبدالله بن مسعود نقل شده است:

«با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کنار کعبه بودیم، حضرت در سایه خانه خدا مشغول نماز بود. گروهی از قریش و از جمله ابوجهل در گوشه‌ای از مکه چند شتر نحر کرده

۱. طبری، محمد بن جریر، المسترشد فی إمامه علی بن ابی طالب علیه السلام، ص ۱۶.

۲. جهت اطلاع بیشتر ر.ک: بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، دلائل النبوه، ترجمه محمود مهدوی

بودند. شکمبه آن شترها را آوردند و بر پشت پیامبر گذاشتند، فاطمه سلام‌الله علیها آمد و آن‌ها را از پشت پدرش برداشت.^۱ البته بر اساس گزارشی که بیهقی نقل کرده است، ایشان در زمان حضور مادر بزرگوارشان نیز به این مسئله اهتمام داشتند. بیهقی نقل کرده است: «مشرکان قریش در حجر اسماعیل گرد آمده بودند و می‌گفتند:

چون محمد صلی‌الله علیه و آله عبور کند، هر یک از ما به او ضربه‌ای خواهیم زد و چون فاطمه این را شنید، پیش مادر رفت و سپس این مطلب را به اطلاع پیامبر رساند.^۲

۳. حضور در میدان نبرد به‌عنوان پرستار

در جریان جنگ احد که پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله و جمعی از اصحاب ایشان مجروح شده بودند، حضرت فاطمه سلام‌الله علیها با گروهی از زنان مسلمان، برای امداد و پرستاری مجروحان، از مدینه خارج شدند.^۳ در این جریان نقل شده است که وقتی حضرت فاطمه سلام‌الله علیها مشاهده کرد که صورت مبارک حضرت مجروح شده است و خون بر چهره حضرت سرازیر است، حصیری را برداشت و سوزاند و

۱. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، دلائل النبوه، ج ۲، ص ۴۴.

۲. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، دلائل النبوه، ج ۲، ص ۴۳.

۳. مقریزی، احمد بن علی، إمتاع الأسماع، ج ۱، ص ۱۵۴.

خاکسترش را به زخم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله زد و پس از آن، خون فرونشست.^۱

۴. ایثار و انفاق

بعد از هجرت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و دیگر مسلمانان از مکه به مدینه، با وجود همراهی و فداکاری انصار، شرایط اقتصادی بسیار سختی بر مسلمانان حاکم شد. در این دوره، امیر المومنین علی علیه السلام و حضرت فاطمه سلام الله علیها نیز در سختی و تنگی معیشت، همانند دیگر مسلمانان بودند و با این حال، خانه فاطمه سلام الله علیها محل مراجعه نیازمندان و فقیران بود و هر کس به آنجا مراجعت می کرد، ناامید برنمی گشت. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز گاهی نیازمندان را به ایشان ارجاع می داد.^۲

نتیجه:

مطالعه تاریخ و سیره فاطمی بازگوکننده فعالیت های اجتماعی مختلف توسط ایشان در دوره نبوی است. حضور در عرصه های تعلیم و تربیت، دفاع و مراقبت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، حضور در میدان نبرد

۱. واقدی، محمد بن عمر، کتاب المغازی، ج ۱، ص ۲۵۰.

۲. عاملی، جعفر مرتضی، مآساة الزهراء علیهما السلام، ج ۱، ص ۵۴.

به‌عنوان پرستار و ایثار و انفاق نمودهایی از حضور اجتماعی حضرت در این دوره است.

کلمات کلیدی:

زندگانی حضرت فاطمه، سیره اجتماعی حضرت فاطمه سلام‌الله علیها، ایثار فاطمه، سیره فاطمه در تعامل با زنان.

معرفی منبع جهت مطالعه بیشتر:

- ۱- فاطمه علی است، اثر علی قهرمانی، چاپ انتشارات جمکران.
- ۲- فاطمه الگویی حیات زیبا، اثر محمدجواد مروجی طبسی، چاپ بوستان کتاب قم.

۳. برخورد حضرت زهرا علیها السلام با فاطمه بنت اسد علیها السلام

پرسش:

آیا حضرت زهرا سلام الله علیها با مادر شوهرش (مادر امیرالمؤمنین) زندگی می کرد؟ برخوردشان با ایشان چگونه بود؟

پاسخ:

بعد از هجرت پیامبر گرامی اسلام، امام علی علیه السلام مأمور شد تا عده ای از زنان از جمله فاطمه زهرا سلام الله علیها و مادرش فاطمه بنت اسد را همراه خود به مدینه بیاورد. آنان در قبا به پیامبر صلی الله علیه و آله ملحق شدند و مورد استقبال گرم آن حضرت قرار گرفتند و سپس همراه ایشان وارد مدینه شدند و در این شهر اسکان یافتند.^۱ اینکه حضرت علی علیه السلام و مادر ایشان فاطمه بنت اسد تا قبل از ازدواج این حضرت با حضرت فاطمه علیها سلام، در کدام منطقه و کجا زندگی می کردند، اخباری در دست نیست؛ اما پس از ازدواج، ظاهراً امام علی علیه السلام خانه ای تهیه کرد و دختر رسول گرامی اسلام را همراه خود

۱. آقای یوسفی غروی در کتاب «تاریخ تحقیقی اسلام» به تفصیل، ماجرای هجرت حضرت علی علیه السلام به همراه فواطم به مدینه و نیز حوادثی که در میانه راه برای ایشان اتفاق افتاد تا ورود به مدینه را همراه با ذکر منابع آورده است. یوسفی غروی، محمدحادی، تاریخ تحقیقی اسلام، ترجمه حسین علی عربی، ج ۲، ص ۱۷۳ - ۱۷۶.

به آن خانه برد. دوری این منزل سبب شد تا حضرت صدیقه طاهره سلام الله علیها از پیامبر درخواست کند تا خانه‌ای نزدیک خودشان (حضرت در کنار مسجدالنبی به همراه همسرانشان سکونت داشتند) بیابند تا به راحتی به ایشان دسترسی داشته باشند؛ اما حضرت رسول از وی عذر خواست و نتوانست خواسته ایشان را برآورده نمایند. حارثه بن نعمان (از قبیله بنی نجار) وقتی این قضیه را شنید، خانه‌ای را که خودش در آنجا ساکن بود و نسبت به دیگر خانه‌ها به مسجدالنبی نزدیک تر بود، به عنوان هدیه به حضرت زهرا سلام الله علیها بخشید؛ بدین ترتیب، ایشان به همراه همسرشان به این خانه نقل مکان کردند.^۱

ضمن اینکه حضرت فاطمه بنت اسد که تا قبل از این با ایشان زندگی می‌کرد، همراه آنان به این مکان نقل مکان کرد. از سوی دیگر، مادر امام علی علیه السلام سال چهارم هجری از دنیا می‌رود. پس ایشان به مدت حدوداً ۲ سال همراه فرزندش امام علی علیه السلام و عروسش حضرت زهرا سلام الله علیها در خانه حارثه بن نعمان زندگی کرده است. آنچه در گزارش‌های تاریخی یافت شد، این است که حضرت علی علیه السلام

۱. ابن سعد، محمد بن سعد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۱۳۲؛ ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی،

المنتظم، ج ۳، ص ۸۷؛ ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۸،

کارهای خانه را میان همسر و مادرشان تقسیم کردند؛ ایشان به مادرشان فاطمه بنت اسد فرمودند:

«مادر جان! فاطمه کارهای داخل خانه از جمله آسیاب کردن آرد، خمیر کرد و پخت نان را عهده‌دار می‌شود و شما نیز آب آوردن و کارهای بیرون از خانه را در صورت نیاز عهده‌دار شوید»^۱.

ضمن اینکه با جستجوی به عمل آمده، گزارشی مبنی بر نوع برخورد و ارتباط حضرت زهرا با فاطمه بنت اسد یافت نشد. در مجموع، با توجه به فرمایش حضرت علی علیه السلام مبنی بر تقسیم کارها بین حضرت صدیقه طاهره و مادر ایشان فاطمه بنت اسد و از سوی دیگر، نیز با عنایت به زمان ازدواج حضرت علی و فاطمه زهرا سلام الله علیها در سال دوم تا ۴ هجری (سال وفات فاطمه بنت اسد)، مادر امام علی علیه السلام به مدت دو سال در طول دوران ازدواج این زوج، همراه ایشان زندگی می‌کردند. از طرفی، با توجه به تعریف و تمجید پیامبر از ایشان، کفن کردن ایشان بالباس خود و نیز عدم وجود گزارشی مبنی بر ناراحتی و شکایت حضرت زهرا سلام الله علیها از وی، می‌توان این چنین

۱. بلاذری، احمد بن یحیی، *انساب الأشراف*، ج ۲، ص ۳۷-۳۸؛ طبرانی، ابوالقاسم سلیمان

بن احمد، *المعجم الکبیر*، ج ۲۴، ص ۳۵۲.

برداشت کرد که رابطه این دو بانو بسیار صمیمانه و مهربانانه و عاطفی بوده است.

کلمات کلیدی:

فاطمه بنت اسد، سیره حضرت زهرا، زندگی فاطمه بنت اسد با حضرت زهرا سلام الله علیها، مادر امام علی علیه السلام.

۴. حضرت زهرا علیها السلام پس از وفات مادر

پرسش:

حضرت زهرا در چه سنی مادرش را از دست داد؟ پس از آن، چه کسی از او مراقبت می کرد؟

پاسخ:

در سال ولادت حضرت فاطمه سلام الله علیها اختلاف وجود دارد. در نتیجه، سن ایشان هنگام وفات مادر بزرگوارشان حضرت خدیجه یا سن ایشان هنگام ازدواج یا وفات نیز اختلافی خواهد بود و پاسخ به این گونه سؤالات، بستگی به این دارد که کدام سال را به عنوان سال تولد ایشان بپذیریم.

حضرت خدیجه سلام الله علیها در سال دهم بعد از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله از دنیا رفتند. از آنجا که در این سال حضرت خدیجه و حضرت ابوطالب از دنیا رفتند و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از وفات این دو بزرگوار بسیار متأثر شدند، این سال به «عام الحزن» شهرت یافت.^۱ تعیین سن حضرت فاطمه سلام الله علیها در این هنگام، منوط به این است که ببینیم ایشان در چه سالی به دنیا آمده است. بر اساس دیدگاه رایج شیعیان،

۱. مقریزی، احمد بن علی، *امتاع الاسماع*، ج ۱، ص ۴۵؛ مستوفی قزوینی، حمد الله بن ابی بکر بن احمد، *تاریخ گزیده*، ص ۱۳۸؛ اربلی، علی بن عیسی، *کشف الغمه فی معرفه الائمه*، ج ۱،

آن حضرت در سال پنجم بعثت مشهور به سنّه آحقافیه (سال نزول سوره احقاف)^۱ متولد شد.^۲ شیخ مفید و کفعمی سال دوم بعثت را زمان تولد فاطمه سلام الله علیها دانسته‌اند.^۳

طبق دیدگاه رایج اهل سنت، ولادت فاطمه سلام الله علیها پنج سال پیش از مبعث بود.^۴ این نقل با برخی قرائن تاریخی سازگار نیست.

از جمله اینکه: در متون تاریخی و روایی، تصریح شده است که بعضی از فرزندان حضرت خدیجه بعد از بعثت به دنیا آمده‌اند^۵ و از سوی دیگر، نزد شیعه و اهل سنت مسلم است که حضرت فاطمه سلام الله علیها آخرین فرزند خدیجه و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بوده است. علاوه

۱. جمعی از محققین، فرهنگ‌نامه علوم قرآن، ج ۱، ص ۲۴۴۳.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱، ص ۴۵۸؛ طوسی، محمد بن حسن، مصباح‌المتجهّد، ص ۷۹۳؛ فتال نیشابوری، محمد بن حسن، روضه‌الواعظین، ص ۱۴۳؛ طبرسی، فضل بن حسن، اعلام‌الوری، ج ۱، ص ۲۹۰؛ ابن شهر آشوب، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۱۳۲.

۳. مفید، محمد بن محمد، مسال الشریعه فی مختصر تواریخ الشریعه، ص ۵۴؛ کفعمی، ابراهیم بن علی، المصباح، ص ۵۱۲.

۴. ابن سعد، محمد بن سعد، الطبقات الکبری، ج ۱، ص ۱۳۳. ج ۸، ص ۱۹؛ بلاذری، احمد بن یحیی، انساب‌الاشراف ج ۱، ص ۴۰۳؛ ابن عبدالبر، یوسف بن عبدالله قرطبی، الاستیعاب فی معرفه‌الاصحاب، ج ۴، ص ۱۸۹۹.

۵. مقدسی، مطهر بن طاهر، البدء و التاریخ، ج ۵، ص ۱۶؛ دیاربکری، حسین بن محمد، تاریخ الخمیسی، ج ۱، ص ۲۷۲.

بر این، برخی از محدثان و مورخان اهل سنت همسو با روایات شیعی نقل کرده‌اند که انعقاد بارداری حضرت خدیجه سلام‌الله علیها بعد از آن بود که پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله در معراج از میوه بهشتی میل نمود^۱ و مسلم است که معراج پیامبر بعد از بعثت بوده است. پس قابل‌پذیرش نیست که حضرت فاطمه سلام‌الله علیها پیش از بعثت به دنیا آمده باشد.

اما در بین دو نقلی که تولد حضرت فاطمه سلام‌الله علیها را بعد از بعثت ذکر کرده‌اند، قول مشهور نزد شیعیان ولادت ایشان در بیستم ماه جمادی‌الثانی سال پنجم بعثت در مکه است. مستند این نقل نیز روایاتی است که از امام سجاد^۲، امام باقر^۳ و امام صادق علیه‌السلام^۴ نقل شده است. طبق این نقل، حضرت زهرا سلام‌الله علیها هنگام وفات مادرش خدیجه سلام‌الله علیها پنج‌ساله بوده است.

اما بر اساس قول دوم (تولد حضرت زهرا در سال دوم بعثت)، آن حضرت هنگام رحلت حضرت خدیجه سلام‌الله علیها، هشت‌ساله بودند. به‌هرحال، بر اساس گزارش‌هایی که زندگانی حضرت فاطمه سلام‌الله

۱. دیاربکری، همان، ج ۱، ص ۲۷۷؛ طبری، احمد بن عبدالله، ذخائرالعقبی فی مناقب

دوی‌التقریبی، ص ۳۶؛ عسقلانی، ابن حجر، لسان‌المیزان، ج ۱، ص ۱۳۴.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الاصول من الکافی، ج ۸، ص ۳۳۸-۳۴۰.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الاصول من الکافی، ج ۱، ص ۴۵۷.

۴. طبری، محمد بن جریر، دلائل‌الامامه، ص ۱۳۴.

علیها را نقل کرده‌اند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعد از درگذشت حضرت خدیجه سلام الله علیها مدتی خودشان نگهداری حضرت فاطمه سلام الله علیها را بر عهده داشتند تا آنکه با جناب سوده بنت زَمعه ازدواج کردند و از آن پس ایشان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را در سرپرستی حضرت فاطمه سلام الله علیها یاری کردند.^۱

نتیجه:

بر اساس قول مشهور میان شیعه، حضرت زهرا سلام الله علیها در سال پنجم بعثت به دنیا آمده و هنگام رحلت مادر بزرگوارشان پنج‌ساله بوده است. البته برخی تولد ایشان را در سال دوم بعثت دانسته‌اند که بر این اساس، نهایت سنی که می‌توان برای ایشان هنگام وفات مادر در نظر گرفت، هشت‌سالگی است. به‌هرحال، بعد از رحلت حضرت خدیجه تا مدتی خود پیامبر سرپرستی حضرت فاطمه سلام الله علیها را به عهده داشتند؛ اما بعد از ازدواج با سوده، وی به‌عنوان همسر پیامبر، ایشان را در سرپرستی حضرت فاطمه سلام الله علیها یاری می‌کردند.

کلمات کلیدی:

سن حضرت فاطمه سلام الله علیها، کودکی حضرت فاطمه، رحلت حضرت خدیجه سلام الله علیها، سرپرست حضرت فاطمه سلام الله علیها.

^۱. طبری، محمد بن جریر، دلائل الامامه، ص ۸۱-۸۲.

معرفی منبع جهت مطالعه بیشتر:

کتاب زندگانی حضرت فاطمه سلام الله علیها نوشته باقر شریف قرشی، چاپ انتشارات بنیاد معارف اسلامی.

باز پژوهی تاریخ ولادت و شهادت معصومان علیهم السلام، نوشته یدالله مقدسی، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۵. تاریخچه تسبیح

پرسش:

آیا درست است که نخستین بار، تسبیح (ابزاری برای شمردن ذکر) توسط حضرت زهرا سلام الله علیها درست شد؟

پاسخ:

تسبیح در لغت به معنی ستایش کردن است که غالباً برای خداوند، به صورت ذکر «سبحن الله» بکار می‌رود. این واژه از ریشه‌ی عربی سَبَّحَ گرفته شده است. مراد از این لفظ در اصطلاح، مهره‌هایی به رشته کشیده است که عدد تسبیح (سبحان الله گفتن) و سایر اذکار الهی را با آن می‌شمارند. معمولاً این ابزار متشکل از تعداد صد یا سی و سه مهره‌ی گلی، سفالی، چوبی، پلاستیکی و... است تا به کمک آن شمار نیایش‌ها و ذکرها و وردها را نگاه دارند.

در مورد پیشینه ساخت تسبیح، باید توجه داشت که از دیرباز، در اقوام و ملل گوناگون رسم بوده که تعدادی مهره را شبیه تسبیح، با یک رشته به هم متصل می‌کردند و از آن به صورت طوق یا گردنبند زینتی و یا گاهی به منظور شفای مریضان و اغراض دیگر استفاده می‌کردند؛ اما دلیلی بر اینکه قبل از اسلام کسی این ابزار را برای ذکر گفتن و شمردن اذکار و اوراد استفاده کرده باشد، یافت نشده است.

امروزه در مسیحیت کاتولیک ابزاری به نام روزاری (Rosary) وجود دارد که کارکردی شبیه به تسبیح دارد و برای شمارش اذکار و اوراد استفاده می‌شود؛ ولی زمان پیدایش آن مشخص روشن نیست و نمی‌دانیم پیشینه آن به قبل از اسلام برمی‌گردد یا بعدها به وجود آمده است. اما در اسلام مشهور است که نخستین بار توسط حضرت زهرا سلام‌الله علیها ساخته شده است. در این باره بزرگانی چون شیخ مفید، مرحوم طبرسی، مرحوم ابن مهدی و... روایتی را از امام صادق علیه‌السلام نقل کردند که فرمودند:

«همانا فاطمه بنت رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله رشته‌ای از نخ پشمی تابیده‌شده، آماده کرد و به عدد تسبیحات به آن گره زد و با دست خویش آن را می‌چرخاند و [با عبور دادن هر گره] تکبیر و تسبیح و تحمید می‌گفت. تا اینکه عمویش حمزه بن عبدالمطلب شهید شد، پس حضرت فاطمه سلام‌الله علیها از تربت قبر او خاک برداشت و [با مهره گلی] تسبیح ساخت و با آن تسبیح می‌گفت. مردم نیز چنان کردند و چون سیدالشهدا شهید شد، مردم از تربت او که فضیلت بیشتری دارد، تسبیح ساختند و با آن ذکر می‌گفتند»^۱.

۱. «إِنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ مَسْبُحَتَهَا مِنْ خَيْطِ صُوفٍ مُقْتَلٍ مَعْقُودٍ عَلَيْهِ عَدَدُ التَّكْبِيرَاتِ فَكَانَتْ بِيَدِهَا تَدِيرُهَا تَكْبِيرًا وَتُسَبِّحُ إِلَى أَنْ قُتِلَ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاسْتَعْمَلَتْ تَرْبَتَهُ وَعَمِلَتْ

از این روایت برداشت می‌شود که فاطمه زهرا سلام‌الله علیها اولین کسی بودند که از خاک قبر حمزه علیه‌السلام تسبیح گلی ساختند و دیگران از ایشان تبعیت کردند. همچنین گزارشی یافت نشده که نشان دهد قبل از این اقدام حضرت زهرا سلام‌الله علیها مسلمانان برای شمارش اذکار خود از تسبیح یا ابزار دیگری استفاده کرده باشند. بیشتر اخبار نشان می‌دهد که مسلمانان برای شمارش و محاسبه اذکار، از انگشتان دستشان استفاده می‌کردند. در گزارشی ابوالدرداء انصاری می‌گوید:

«من در روز صد هزار ذکر با انگشتانم می‌گویم، مگر اینکه در تعداد ذکرها اشتباه کنم».^۱

این گزارش نشان می‌دهد که در آن زمان ذکر گفتن با انگشتان دست رواج داشته است.

حال، با توجه به اینکه گزارشی نداریم که نشان دهد قبل از حضرت زهرا، کسی از ابزاری چون تسبیح برای شمارش ذکر استفاده کرده باشد،

التَّسْبِيحِ فَاسْتَعْمَلَهَا النَّاسُ فَلَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجُدَّ عَلَى قَاتِلِهِ الْعَذَابُ عُدِلَ بِالْأَمْرِ عَلَيْهِ فَاسْتَعْمَلُوا تَرْتِبَهُ لِمَا فِيهَا مِنَ الْفَضْلِ وَالْمَزِيَّةِ»؛ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، مناسک المزار، ص ۱۵۰؛ طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، ص ۲۸۱ ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الكبير، ص ۳۶۶-۳۶۷.

۱. ذهبی، شمس‌الدین محمد بن احمد، تاریخ الاسلام و وقایع المشاهیر و الأعلام، ج ۳، ص

می‌توان مدعی شد که حضرت زهرا سلام‌الله علیها اولین نفری بودند که با رشته‌ای از نخ پشمی تسبیح ساختند و سپس تسبیح گلی درست کردند. ضمن اینکه معمولاً رسول خدا صلی‌الله علیه و اله، والاترین اذکار و دعاها را به دخترشان فاطمه سلام‌الله علیها آموزش می‌دادند. در روایتی امام صادق علیه‌السلام در اهمیت تسبیحات حضرت زهرا سلام‌الله علیها فرمودند:

«خداوند از جهت حمد و ذکر، با چیزی بهتر از تسبیح حضرت فاطمه زهرا سلام‌الله علیها عبادت نشده است؛ چراکه اگر عملی بهتر از آن بود، پیامبر صلی‌الله علیه و آله آن را به زهرا سلام‌الله علیها عطا می‌کرد»^۱.

در بیان آموزش تسبیحات، امیرالمؤمنین علیه‌السلام به مردی از بنی سعد فرمود:

«فاطمه سلام‌الله علیها در خانه‌ی من بود، به تنهایی آب از چاه کشیده در مشک کرده و بدوش می‌گرفت، چندانکه مشک سینه او را مجروح کرده بود، دست‌هایش به سبب آسیاب گندم تاول‌زده بود، آن‌قدر خانه را جارو می‌کرد که لباسش خاک‌آلود بود...؛ به او گفتم: چه خوب می‌شد اگر نزد پدرت می‌رفتی از آن حضرت تقاضای خدمتکاری می‌کردی که تا

^۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ص ۳۴۳.

بار مشقت را از دوش تو بردارد، فاطمه سلام الله علیها نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رفت و دید جمعی خدمت آن حضرت نشسته و مشغول صحبت هستند، شرمش آمد که خواسته اش را بگوید و به منزل بازگشت. رسول خدا صلی الله علیه و آله چون فهمید که دخترش برای کاری آمده بود، فردای آن روز به خانه ما آمد... و پس از شنیدن ماجرا و درخواست ما فرمود: آیا می خواهید چیزی به شما بیاموزم که برایتان از خدمتکار بهتر باشد؟ هنگامی که آماده خواب شدید و یا به رختخواب رفتید سی و چهار بار الله اکبر بگوئید و سی و سه بار سبحان الله و سی و سه بار الحمد لله بگوئید (تا بدین وسیله خستگی ناشی از کارهای روزانه از تن شما بیرون رفته و آرامش و نیروی دوباره برای کارهای روز بعد به جسم و جانتان بازگردد)»^۱.

از طرفی به تعبیر روایات تعداد اذکار موضوعیت داشته چنانکه از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود:

۱. مانند آموزش تسبیحات: صدوق، محمد بن علی بن حسین بن بابویه، من لا یحضره الفقیه،

«اگر در تعداد ذکرهای تسبیحات فاطمه زهرا سلام الله علیها شک کردید از اول بگویید تا عدد آن محفوظ باشد»^۱.

با توجه به اینکه حضرت زهرا سلام الله علیها نسبت به اهمیت اذکار بیش از هر کس آگاهی داشتند، طبیعی بود که نسبت به شمارش آن نیز اهتمام داشته باشند و در ساخت تسبیح از سایر مسلمانان پیشی گرفته باشند.

نتیجه:

چیزی شبیه تسبیح (مهره‌های متصل با رشته) در اقوام و ملل مختلف، به منظور زینت، شفای مریضان و اغراض دیگر به کار می‌رفته؛ اما دلیلی بر اینکه قبل از اسلام کسی از تسبیح برای ذکر گفتن استفاده کرده باشد، یافت نشده است. از روایتی به نقل از امام صادق علیه السلام به دست می‌آید که در اسلام اولین بار حضرت فاطمه سلام الله علیها تسبیح ساختند؛ به نحوی که ابتدا با گره‌هایی روی نخ پنبه‌ای، تسبیح ساختند و بعد از شهادت عمویشان حمزه، از خاک قبر او تسبیح تربت را تهیه کردند.

کلمات کلیدی:

تسبیح؛ تسبیح حضرت فاطمه سلام الله علیها، شمارش اذکار، سیره حضرت زهرا.

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۳، ص ۳۴۲.

کتابنامه

قرآن کریم.

۱. ابن ابی الحدید، عبدالمجید، شرح نهج البلاغه، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
۲. ابن حنبل، ابو عبدالله أحمد بن محمد، مسند، تحقیق: شعیب الأرئووط - عادل مرشد، وآخرون، بی جا: مؤسسه الرساله، چاپ اول، ۱۴۲۱ق.
۳. ابن سعد، ابو عبدالله محمد، الطبقات الكبرى، بیروت: دارصادر، الطبعة: الأولى، ۱۹۶۸م.
۴. ابن سعد، محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، تحقیق محمد عبدالقادر عطا، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۰ق.
۵. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، گروهی از اساتید نجف اشرف، النجف الاشرف: المكتبة الحیدریه، ۱۳۷۶ق.
۶. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الكبير، قم: نشر قیوم، چاپ اول، ۱۴۱۹ق.
۷. ابن هشام، عبدالملک، السیره النبویه، بیروت: دارالمعرفه، بی تا.
۸. ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی، المنتظم، تحقیق: محمد عبدالقادر عطا، مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.

۹. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابه فی تمییز الصحابه، تحقیق عادل احمد عبدالموجود، علی محمد معوض، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۵ق.
۱۰. ابن عبدالبر، یوسف بن عبدالله قرطبی، الاستیعاب فی معرفه الاصحاب، تحقیق: علی محمد بجاوی، بیروت: دارالجمیل، ۱۴۱۲ق.
۱۱. احمد بن عبدالله، ذخائرالعقبی فی مناقب ذوی القربی، قاهره: بی جا، ۱۳۵۶ش.
۱۲. اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه فی معرفه الأئمه، تحقیق رسولی محلاتی، سید هاشم، تبریز: نشر بنی هاشمی، چاپ اول، ۱۳۸۱ق.
۱۳. اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه فی معرفه الائمه، قم: منشورات الرضی، بی تا.
۱۴. بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الأشراف، تحقیق: سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت: دارالفکر، ط الأولى، ۱۴۱۷ق.
۱۵. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، دلائل النبوه، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۶. جمعی از محققین، فرهنگ نامه علوم قرآن، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۴ش.
۱۷. جوینی، ابراهیم بن محمد، فرائد السمطین، بیروت: مؤسسه المحمودی، ۱۴۰۰ق.

۱۸. حسن بن علی، امام یازدهم علیه السلام، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري علیه السلام، قم: مدرسه الإمام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
۱۹. دیار بکری، حسین بن محمد، تاریخ الخمیس فی أحوال أنفس النفیس، بیروت: دارالصادر، بی تا.
۲۰. ذهبی، شمس الدین محمد بن احمد، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام، بیروت: انتشارات دارالکتب العربی، ۱۴۱۳ق.
۲۱. صدوق، محمد بن علی بن حسین بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، محقق: غفاری، علی اکبر، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: چاپ دوم ۱۴۱۳ق.
۲۲. طبرانی، ابوالقاسم سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر، قاهره: مکتبه ابن تیمیه، چاپ دوم، ۱۴۱۵ق.
۲۳. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم: شریف رضی، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ق.
۲۴. طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری، قم: مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث، ۱۴۱۷ق.
۲۵. طبری، محمد بن جریر، دلائل الامامه، تحقیق: قسم الدراسات الاسلامیه - مؤسسه البعثه، قم: مرکز الطباعه والنشر فی مؤسسه البعثه، چ اول، ۱۴۱۳ق.

۲۶. طبری، محمد بن جریر، المسترشد فی إمامه علی بن أبی طالب علیه السلام، قم: کوشانپور، چ اول، ۱۴۱۵ق.
۲۷. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتعجل، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ق.
۲۸. عاملی، جعفر مرتضی، مأساه الزهراء علیهما السلام، بیروت: دارالسیره، ۱۴۱۸ق.
۲۹. عسقلانی، ابن حجر، لسان المیزان، بیروت: مؤسسه الاعلمی، بی تا.
۳۰. فتال نیشابوری، محمد بن حسن، روضه الواعظین، قم: شریف الرضی، بی تا.
۳۱. کفعمی، ابراهیم بن علی، المصباح، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۰۳ق.
۳۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الاصول من الکافی، تهران: اسلامیة، چ دوم، ۱۳۶۲ش.
۳۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: اسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۶۲ش.
۳۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه وفاق، الطبعة الثانیة، ۱۴۰۳ق.

۳۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تحقیق جمعی از محققان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
۳۶. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران: انتشارات اسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۳ش.
۳۷. محمدی ری شهری، محمد با همکاری جمعی از پژوهشگران، سیره پیامبر خاتم، مترجم: عبدالهادی مسعودی، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۴ش.
۳۸. مستوفی قزوینی، حمدالله بن ابی بکر بن احمد، تاریخ گزیده، تهران: امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۴ش.
۳۹. مفید، محمد بن محمد بن نعمان، مناسک المزار، قم: کنگره شیخ مفید، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
۴۰. مفید، محمد بن محمد، مسار الشریعه فی مختصر تواریخ الشریعه، تحقیق مهدی نجف، بیروت: دارالمفید، ۱۴۱۴ق.
۴۱. مقدسی، مطهر بن طاهر، البدء و التاریخ، بور سعید، مکتبه الثقافه الدینیه، بی تا.
۴۲. مقریزی، احمد بن علی، إمتاع الأسماع بما للنبی من الأحوال و الأموال و الحفده و المتاع، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۲۰ق.

۴۳. ناصری، محمد، «رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با دخترشان فاطمه علیها السلام» نوشته مجله فرهنگ کوثر، شماره ۸۱.
۴۴. واقدی، محمد بن عمر، کتاب المغازی، تحقیق: مارسدن جونس، بیروت: مؤسسه الأعلمی، ط الثالثه، ۱۴۰۹ق.
۴۵. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ الیعقوبی، بیروت: دارصادر، بی تا.
۴۶. یوسفی غروی، محمدهادی، تاریخ تحقیقی اسلام، ترجمه حسین علی عربی، قم: مؤسسه آموزش پژوهشی امام خمینی قدس سره، چاپ چهارم، س ۱۳۸۳ش.

دفتر تبلیغات اسلامی
حوزه علمیه قم

اشاره کردید که چند میلیون سؤال از شما شده است، غالباً خیلی از سؤال کننده‌ها جوان‌ها و دانشجوها هستند. این کار خوبی است، البته این سستی بوده که از قبل در حوزه وجود داشته است. ممکن است یک نفر سؤال کند اما این سؤال در ذهن هزار نفر باشد توصیه من در مورد این سؤال‌ها این است که اینها را تدوین کنید، چاپ کنید و به شکل‌های خوب در اختیار جوان‌ها و دانشجوها بگذارید و بگویید این سؤال‌ها شده، جواب‌هایش اینها است؛ به نظر یکی از کارهای واجب این است.

عبدسlem